

СПОГАДИ ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВИЩА ПОДІЛЛЯ В ДОБУ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Важливим джерелом дослідження становища Поділля в добу Гетьманату П. Скоропадського є опубліковані документи особистого походження – спогади, щоденники, приватне листування державних, політичних і громадських діячів.

Значна частина спогадів почала виходити вже в перші десятиліття після поразки гетьманату П. Скоропадського. Цю мемуаристику слід розділити на радянську та зарубіжну (діаспорну). Радянській мемуаристиці було притаманне перевищення ролі комуністичної партії в боротьбі з гетьманським режимом та однополярності в оцінці соціально-економічних перетворень уряду Української Держави. Зокрема, на сторінках журналу „Літопис революції” в 1928 році було опубліковано спогади учасника страйкового руху в Жмеринці П. Федулкіна. Він дав оцінку політичному життю міста періоду Центральної Ради. Автор відзначив, що популярністю серед населення користувались партії есерів та меншовиків. Діяльність місцевої демократичної Думи, до складу якої увійшли представники есерів, меншовиків, бундівців та українських соціалістів-демократів, характеризував як вкрай непопулярну серед робітників [21, с. 312]. Цікавим є спогади П. Федулкіна про соціально-економічну ситуацію в Жмеринці в період Гетьманату. Автор зазначає, що „... заробітню плату робітникам інколи зовсім не видавали..., продукти першої необхідності були відсутні”. Це сприяло поширенню більшовицьких ідей серед населення та збільшення їх авторитету в цілому. Значна частина спогадів П. Федулкіна присвячена серпневому страйку жмеринських робітників, боротьбі страйкуючих з австро-угорськими військами та гетьманською владою.

Повстансько-партизанська тематика в дослідженнях подільських істориків знову яскраво проявилась в 1957-59 рр. В 1958 р. в Хмельницькому вийшли друком спогади учасників революційної боротьби на Поділлі „В боях за

Жовтень” [2]. Цей „витвір” подільських краєзнавців став яскравим прикладом ідеологічних потреб влади, яка в особі комуністичної партії визначала не тільки напрямки історичних досліджень, а й програмувала заданість оцінок минулого. Національно-визвольні рухи на Поділлі розглядались як боротьба селянства під проводом більшовиків проти „гетьмансько-петлюрівського” режиму, а культурологічна і просвітня діяльність подільської інтелігенції трактувалась як отруєння свідомості населення міста й села націоналістичним чадом [7; 8; 13; 18].

На відміну від радянської історіографії – зарубіжна (діаспорна) представлена, перш за все, спогадами військових діячів, представників громадськості та працівників органів влади.

Вже в 1921 р. були опубліковані спогади Ф. Ткача – одного з лідерів листопадового антигетьманського повстання Директорії на Поділлі. В них автор особливо гостро критикує діяльність Державної варти „... котра дерла з селянина останню шкуру за панське майно... і накладала контрибуції на селян поголовно на всіх. Хто ж не міг дати накладеної контрибуції – то його заарештовували і відводили до двору, де замикали в льох, наповнений на половину водою” [23, с. 23]. Автор приходить до висновку, що ”таке поводження з селянами державної варти та маляр заставило їх шукати іншого рятунку” та створювати партизанські загони на території Могилівського повіту. Ф. Ткач досить детально описує повстання проти гетьманців в листопаді на Поділлі та відзначає значний вклад подільських повстанських відділів у встановленні влади Директорії.

Суспільно-політичну ситуацію, в Подільській губернії 1918 року доповнюють спогади командуючого II-го Подільського корпусу П. Єрошевича. Він описує шлях 12 пішої дивізії, якою він керував, із західного фронту на Поділля та утворення в лютому 1918 р. II-го Подільського корпусу, до складу якого, окрім 12 дивізії увійшли 3 стрілецька і 12 кінна дивізія. Дає досить скептичну оцінку керівникам Центральної Ради які „...захоплені соціалізмом ... були цілком поза реальним життям” [5, с. 11]. Період Гетьманату на Поділлі

характеризує з „...відродженням міста, оживленням торгівлі... відкриттям крамниць, відновленням роботи фабрик і млинів” [Там само, с. 13]. Автор зазначав, що „ніколи Київ не мав такого блискучого вигляду, як літом 1918 р.!” [Там само, с. 14]. Однак, поряд з успіхами в торгово-промисловому секторі Петро Єрошевич відзначає „...слабкість місцевої адміністрації” та повну залежність у внутрішньому житті від австро-німецьких окупантів. Саме через це в листопаді 1918 р. „...Подільський корпус став базою для повстання проти Гетьмана” [Там само, с. 19].

Основна частина спогадів припадає на середину 30-х років, коли на сторінках науково-популярного журналу „Наша культура” почергово були опубліковані мемуари державних і культурно-освітніх діячів. До таких слід віднести спогади гетьмана П. Скоропадського який вважав, що в своїй культурній діяльності весь свідомий громадсько-державний апарат повинен „...невпинно, прямуючи до створення нашої, зовсім самостійної культури, прямуючи до цілковитої українізації всього народного виховання, робити це з найменшою шкодою для всяких культурних цінностей...” [20, с. 242]. Процес заснування та творення Кам’янець-Подільського українського державного університету відтворили в своїх спогадах скарбник Кам’янець-Подільського університету Ю. Гудзій [3; 4], відомі культурні і громадсько-політичні постаті краю О. Пащенко [10–12] та В. Приходько [14–17], перший ректор університету І. Огієнко [9]. Вже в період незалежності було опубліковано спогади В. Біднова [1] та перевидано „Гетьманщину і Директорію” М. Шаповала [24]. Для розуміння процесу перетворень за доби Гетьманату, перш за все, слід взяти до уваги „Спогади” Павла Скоропадського, де відтворено і проаналізовані всі кроки діяльності гетьманської адміністрації[19].

Окрім спогадів культурно-освітніх діячів про становлення вищої освіти на Поділлі привертають до себе увагу спогади Д. Кетроса (Косаківського) „Так творилось українське військо (1917-1919)”, що вийшли в 1958 р. у Лондоні [6]. Значна частина згаданої праці присвячена партизансько-повстанському рухові в Ямпільському повіті. Ці спогади стали фактичним запереченням тези

радянської історіографії про керівну роль більшовиків у повстанській боротьбі на Поділлі. Продовженням даної тематики став збірник спогадів учасників національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. [22], який упорядкував дослідник селянсько-повстанського руху 1917-1923 рр. в Україні Р. Коваль.

Отже, аналіз опублікованих документів особистого походження – це важливе історичне джерело, яке дає можливість зробити висновки про становище Поділля в добу Гетьманату П. Скоропадського.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Біднов В. Перші два академічні роки українського державного університету в Кам'янці-Подільському: уривок зі спогадів [1918–1920] // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 60/70. – С. 64–74.
2. В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі / [ред. кол. Зеленюк І. С. (гол. ред.) та ін.]. – Хмельницький : Обласне видавництво, 1958. – 230 с.
3. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету: Спомини лікарського помічника й скарбника Університету, 1918–1920 // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 3. – С. 229–233.
4. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету: Спомини лікарського помічника й скарбника Університету, 1918–1920 // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 4. – С. 290–295.
5. Єрошевич П. З боротьби українського народу за свою незалежність // За державність. – Варшава, 1938. – Зб. 8. – С. 9–66.
6. Кетрос Д. Так творилось українське військо (1917–1919). – Лондон : вид. Об'єднання бувших вояків українців у Великій Британії, 1958. – 64 с.
7. Мельник М. Революційні події 1917–1919 рр. в Дунаївцях // В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі. – Хмельницький, 1958. С. 171–185.
8. Наймушин Е. Боротьба проти петлюрівсько-гетьманського режиму в Ямпільському повіті // В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі. – Хмельницький, 1958. – С. 221–227.
9. Огієнко І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 8. – С. 510–522.
10. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 5 – С. 332–346.
11. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 6 – С. 413–420.
12. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 10 – С. 671–676.
13. Печенко Г. Партизани Деражні в боротьбі проти окупантів та петлюрівських банд // В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі – Хмельницький, 1958. – С. 207–213.
14. Приходько В. К. Повстання Українського Університету в Кам'янці на Поділлі // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 5. – С. 305–316.
15. Приходько В. К. Повстання Українського Університету в Кам'янці на Поділлі // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 6. – С. 364–378.
16. Приходько В. К. Повстання Українського Університету в Кам'янці на Поділлі // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 7. – С. 439–444.
17. Приходько В. Під сонцем Поділля: Спогади. – 3 вид. – Мюнхен : Українська трибуна, 1948. – 157 с.
18. Рачинський С. Гречанські залізничники в 1917–1919 рр. // В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі. – Хмельницький, 1958. С. 73–79.
19. Скоропадський П. Спогади: Кінець 1917–грудень 1918 / [гол. ред. Я. Пеленський]. – К.; Філадельфія, 1995. – 493 с.
20. Скоропадський П. Українська культурна праця за Гетьманщини 1918-го року. Сторінка споминів // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 4. – С. 241 – 247.
21. Федулкін С. Революційна Жмеринка // Літопис революції. – 1928. – № 6. – С. 312–321.
22. Так творилось українське військо: 10 спогадів учасників Визвольної війни 1917–1920-х років / Упор., вступ. слово, примітки, додатки, біограф. довідки Р. Коваль. – Київ; Вінниця : ДП „Державна картографічна фабрика” 2008. – 200 с.
23. Ткач Ф. З повстання в 1918 р. // За Україну. – Каліш, 1921. – Ч. 6–7. – С. 23–24.
24. Шаповал М. Гетьманщина і Директорія: Уривки із споминів // Вітчизна. – 1995. – № 11/12. – С. 131–141.